

ROLA MOWY W ŻYCIU I ROZWOJU DZIECKA

Joanna Dąbrowska

1. Czym jest mowa, jej składniki
2. Czynniki warunkujące prawidłowy rozwój mowy
3. Etapy rozwoju mowy
4. Nieprawidłowości, wady wymowy
5. Wpływ wad wymowy na sfery funkcjonowania dziecka
6. Wskazówki dla rodziców

1. Czym jest mowa, jej składniki

Mowa w sposób szczególny wyróżnia ludzi z otaczającego świata przyrody. Język jest sposobem porozumiewania się, który zdobywamy przebywając wśród innych ludzi. Jest to umiejętność, która kształtuje się etapami i do osiągnięcia, której przygotowujemy się już w łonie matki.

Czy zastanawiali się Państwo „**po co mówimy?**”

Odpowiedź wydaje się jednoznaczna – bo żyjemy wśród innych ludzi, jesteśmy zależni od siebie nawzajem, musimy się porozumiewać, aby odgrywać różne role społeczne, musimy, i chcemy zarazem, informować swoich bliskich, rówieśników i inne osoby o tym, co myślimy, widzimy i czego pragniemy, chcemy się uczyć i zdobywać istotne informacje, ale również chcemy się bawić, rozmawiać, śpiewać. Wielość funkcji podkreśla ogromne znaczenie, jakie spełniać ma akt mówienia.

Skrótowo rzecz ujmując, mowa jest aktem w procesie porozumiewania się językowego, słownego.

Aby zrozumieć złożoność, warto uświadomić sobie, na czym polega sam proces komunikacji. Składa się on z czterech składników :

- mówienia
- rozumienia
- tekstu
- języka.

Czy zawsze jest to proces łatwy? Jakie są czynniki warunkujące prawidłowy rozwój mowy?

2. Czynniki warunkujące prawidłowy rozwój mowy

Aby rozumieć kierowane do nas wypowiedzi, musimy je słyszeć (a więc **słuch**), zróżnicować i utożsamiać (a więc **rozumienie, kojarzenie**) oraz zapamiętać (a więc **pamięć**).

W procesy te angażujemy zdolności i umiejętności, takie jak m. in. wrażliwość na bodźce akustyczne, wyodrębnianie i utożsamianie dźwięków mowy (tzw. słuch mowny), pamięć słowną, a także umiejętność „rozszyfrowywania” związków gramatycznych zawartych w zdaniach.

Prawidłowe wymawianie dźwięków mowy (głosek) nie jest możliwe bez umiejętności efektywnego **oddychania**, bez wykorzystania w pełni głosu, bez odpowiedniej **sprawności ruchomych narządów artykulacyjnych**, czyli warg, języka, podniebienia miękkiego i żuchwy.

Niezmiernie istotne, i niezbędne zarazem, jest posługiwanie się tym samym **kodeksem językowym**, którym najczęściej jest język ojczysty.

Wielość podanych czynników świadczy o tym, jak bardzo złożony jest to proces, i ile warunków spełnić trzeba, aby dojść do celu. Przypomnę je jeszcze raz:

- słuch i pamięć;
- rozumienie i kojarzenie;
- oddychanie;

- sprawność narządów artykulacyjnych;
- kod językowy.

Odpowiedni poziom wszystkich czynników oraz ich współgranie gwarantują dziecku sukces w nabywaniu umiejętności językowego porozumiewania się. Każda terapia logopedyczna, jeśli jest taka potrzeba, zawiera wszystkie te elementy.

W tym momencie należy zadać sobie pytanie, czy mowa u dziecka pojawia się nagle, w sposób spontaniczny, czy może raczej skokowo?

3. Etapy rozwoju mowy

Według badań językoznawców nauka mowy jest procesem liniowym, i przebiega już od okresu prenatalnego, poprzez połykanie wód, słuchanie głosu matki, zabawy paluszkami w łonie matki, poprzez akt porodu, ssanie piersi, pierwsze zabawy własnym głosem.

To, w jaki sposób dziecko będzie funkcjonowało w społeczeństwie w dużej mierze zależy od wpływu środowiska rodzinnego. To właśnie rodzice (i to pragnę podkreślić!) wprowadzają dziecko w tajniki komunikacji międzyludzkiej i dzięki nim potrafi ono opanować tą niezmiernie trudną sztukę. Oni są czynnikiem stymulującym, a czasami niestety ograniczającym. Nie wolno zapomnieć, iż nie wystarczy sama genetyka i biologia! Trywialnie mówiąc, to rodzice są ogniwem łączącym nie mówiące jeszcze dziecko ze światem osób komunikujących się przy pomocy języka.

Według ogólnego schematu nabywania kompetencji językowych u dziecka 7-letniego mowa powinna być już ukształtowana w stopniu pozwalającym na swobodną wymianę informacji słownych.

Ale zanim to nastąpi dziecko przechodzi przez pewne etapy, które za Leonem Kaczmakiem, ojcem współczesnej logopedii, nazywamy okresami rozwoju mowy dziecka. (za: Malkiewicz, 2009, s.8) Są one następujące:

1. Okres melodii (od 0 – 1 roku po urodzeniu)
 - głuźnienie 2 – 6 miesiąc życia
 - gaworzenie 6 – 9 miesiąc życia
2. Okres wyrazu (1–2 rok życia)
 - powstają pierwsze słowa
 - samogłoski (a, o, u, i, e, y)
 - spółgłoski (p, pi, b, bi, n, ni, t, d, l)
3. Okres zdania (2-3 rok życia)
 - dziecko powinno wymawiać poprawnie wszystkie samogłoski a wyrazy łączyć w zdania
 - poprawnie wymawia niektóre spółgłoski (m, mi, b, bi, p, pi, f, fi, w, wi, k, ki, g, gi, h, l, li, j, ł, t, d, n, ni, ś, ź, ć, dź
 - pojawiają się: s, z, c, dz i czasami: sz, ż, cz, dż
4. Okres swoistej mowy dziecka (3–7 rok życia)
 - utrwala się głoski: s, z, c, dz
 - pojawiają się: sz, ż, cz, dż oraz r

Czy zawsze proces ten jest prawidłowy? Niestety nie.

4. Nieprawidłowości, wady wymowy

Zazwyczaj nauka języka odbywa się w sposób bardzo naturalny, jakby niezależnie od woli, gdyż jest to uwarunkowane genetycznie. Jednak nie zawsze. Czasem wystarczy jedna bariera, aby proces uległ zaburzeniom i nie był tak spontaniczny i naturalny.

Etiologia zaburzeń mowy jest zróżnicowana. Czynniki wywołujące zaburzenia mogą być zewnątrz- lub wewnątrzpochodne. Same zaburzenia również przejawiają się w rozmaity sposób.

Objawami zaburzeń są :

- trudności w rozumieniu poleceń słownych;
- trudności w odpowiednim ułożeniu narządów artykulacyjnych, niesprawność tychże narządów;
- nieumiejętność zapamiętania, powtórzenia wyrazów, zdań;
- trudności w dokonywaniu syntezy wyrazu;
- zniekształcenia wyrazów, zdań;
- kłopoty z różnicowaniem głosek;
- opuszczanie wyrazów, końcówek;
- zamiana dźwięcznych głosek na bezdźwięczne;
- zamiana głosek syczących na szumiące, ciszące lub odwrotnie;
- trudności z nauką języka obcego;
- trudności w nauce wierszy, tabliczki mnożenia, zapamiętywania ciągów słownych itp...

Najczęstszymi wadami wymowy u dzieci w wieku przedszkolnym są:

- różnego rodzaju seplenia;
- rotacyzmy;
- nieprawidłowa wymowa głosek *k,g*;
- mowa bezdźwięczna;
- nosowanie.

W dużym powiązaniu z zaburzeniami mowy pozostaje leworęczność. Zaburzeniom lateralizacji natomiast towarzyszy – jąkanie.

Również zaburzenia rozwoju ruchowego dziecka mogą powodować obniżenie sprawności manualnej dziecka, i anomalie w zakresie motoryki artykulacyjnej, a tym samym prowadzić do różnych zaburzeń mowy.

Późniejsze pojawienie się początków mowy, oprócz opóźnienia ruchów lokomocyjnych manipulacyjnych, jest jednym z głównych symptomów upośledzenia umysłowego w pierwszych latach życia.

5. Wpływ wad wymowy na sfery funkcjonowania dziecka

W tym momencie stosowne wydaje się pytanie, jaki wpływ mają trudności artykulacyjne na funkcjonowanie dziecka.

Niezaprzeczalne jest iż, mowa ma wpływ na całokształt rozwoju dziecka i jego powodzenie. „Wymiana informacji, wg Jacka Kielina, jest nieodzownym atrybutem życia.” (Kielin, 1999, s.15)

Jej odpowiedni poziom jest atutem w nawiązywaniu kontaktów społecznych, daje możliwość precyzyjnej komunikacji z rówieśnikami i dorosłymi (funkcja komunikacyjna), stanowi podstawę w zdobywaniu wiedzy i niezbędnych do życia informacji, pozwala na wyrażanie własnych sądów, uczuć i upodobań (funkcja regulacyjna).

Zdaniem Barbary Sawy „wraz z zakłóceniami rozwoju mowy występują też inne zaburzenia rozwoju dziecka, do których najczęściej zalicza się: zakłócenia w rozwoju umysłowym, zaburzenia funkcji percepcyjno – motorycznych, zakłócenia rozwoju społeczno – emocjonalnego.” (Sawa, 1990, s. 70)

Opóźnienia w rozwoju mowy czynnej powodują różnice w zasobie pojęciowym między dziećmi z wadami wymowy, a ich rówieśnikami. Obniża się poziom rozwoju słowno-pojęciowego. Różnorodne zakłócenia komunikacji słownej w znacznym stopniu utrudniają osiągnięcie sukcesu szkolnego, z uwagi na problemy w zakresie swobodnego wypowiadania się, nauki czytania i pisanie.

Związek zaburzeń mowy z trudnościami w nauce ma charakter dwustronny. Z jednej strony zaburzenia mowy przyczyniają się do powstania trudności w nauce, z drugiej strony przedłużające się niepowodzenia w nauce powodują powstanie zaburzeń mowy.

W sposób szczególny dotyczy to przedmiotów, które wymagają od dziecka poprawnego pisanie, czytania i wypowiadania się.

W miarę przedłużających się niepowodzeń szkolnych obserwowano postępujący proces nerwicowania się dziecka. W ramach zaś tego procesu objawy zaburzeń mowy, przede wszystkim potęgującego się jąkania, stwierdzono w dużej grupie dzieci w wieku szkolnym.

Czasami brak umiejętności słownych, zdolności werbalnego uzgadniania stanowisk, dzięki którym można efektywnie osiągnąć swoje cele, prowadzi do uciekania się do przemocy fizycznej. Oczywiście jest to skrajny i patologiczny sposób porozumiewania się spowodowany poczuciem mniejszej wartości i zaburzeniami w sferze osobowości.

Wydaje mi się ważne zasygnalizowanie Państwu, iż wada wymowy w przyszłości czasami zamknąć może dziecku drzwi do wymarzonego zawodu, np. aktor, piosenkarz, konferansjer, dziennikarz, itp.

6. Wskazówki dla rodziców

Na wstępie zazaczyłam, że to głównie rodzice są nauczycielami mowy dla swoich dzieci. Jest to bardzo ważne, i warte zapamiętania!

Pragnę podać jeszcze kilka wskazówek, jak postępować, aby ułatwić dziecku nabywanie kompetencji komunikacyjnych:

- rozmawiamy często z dzieckiem, to bogaci zasób jego słownictwa i daje poczucie bezpieczeństwa i bliskości;
- czytamy książeczki, wierszyki, wyliczanki, uczymy dziecko krótkich tekstów na pamięć;
- naśladujemy wraz z dzieckiem odgłosy otoczenia, zwierząt;
- wystukujemy i wyklaskujemy rytmy;
- ćwiczymy sprawność dłoni, poprzez lepienie, malowanie, ugniatanie;
- wykorzystujemy „zabawy paluszkowe”, typu „Idzie rak...”;

- naśladowujemy miny przed lustrem, wykonujemy różne ruchy języka, warg w ramach tzw. „gimnastyki buzi i języka”;
- zwracamy uwagę na prawidłowy tor oddechowy (wdech – nos, wydech – usta)
- mówmy do dziecka spokojnie, wyraźnie;
- nie naśmiewajmy się z jego trudności artykulacyjnych, nie naśladowujemy wadliwej wymowy, nie onieśmialajmy dziecka wśród rówieśników;
- umożliwiamy dziecku szeroki kontakt z rówieśnikami podczas wspólnych zabaw.

Bibliografia:

- Kielin J., Rozwój daje radość, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 1999 r.
- Malkiewicz M., Jarmark logopedyczny, Wydawnictwo Harmonia, Gdańsk, 2009 r.
- Ročławski B., Opieka logopedyczna od poczęcia, Wydawnictwo Zakładu Logopedii Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1993 r.
- Sawa B., Dzieci z zaburzeniami mowy, WSiP, Warszawa 1990 r.
- Szumska J., Zaburzenia mowy u dzieci, PZWL, Warszawa 1982 r.